

УДК 811.161.2'367.627.'37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/24.176829>

**Наталя ПОПОВИЧ,**

*orcid.org/0000-0001-6522-3908*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри історії та культури української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) *popovych-dejgolos@ukr.net*

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НОМЕНИ ТОЧНОЇ, НЕТОЧНОЇ ТА ПРИБЛИЗНОЇ  
КВАНТИТАТИВНОСТІ У СТРУКТУРІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО  
ПОЛЯ КІЛЬКОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОВНИКА  
«ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ТА ПАРЕМІЇ ЧЕРНІВЕЧЧИНИ»)**

*У статті проаналізовано фразеологічні номени точної (конкретизованої), неточної (неконкретизованої) та приблизної квантитативності у структурі лексико-семантичного поля кількості в українській мові. У приядерній зоні лексико-семантичного поля кількості виділено такі відношення: 1) лексичні одиниці з конкретизованою (точною) кількісною семантикою; 2) лексичні одиниці, що виражають неконкретизовану (неточну) кількість: а) велику; б) малу; 3) лексичні одиниці, що виражають приблизну кількість*

**Ключові слова:** *номен, приядерна зона, лексико-семантичне поле кількості.*

**Natalya POPOVYCH,**

*orcid.org/0000-0001-6522-3908*

Candidate of Philology,

Associate Professor of the Department of History

and Culture of the Ukrainian Language

Chernivtsi National University named after Yuri Fedkovich

(Chernivtsi, Ukraine) *popovych-dejgolos@ukr.net*

**FRAZEOLOGICAL NOMENS (NAMES) OF ACCURATE, INACCURATE,  
AND APPROXIMATE QUANTITATIVITY IN THE LEXICO-SEMANTIC  
STRUCTURE OF QUANTITY IN THE UKRAINIAN LANGUAGE  
(ON THE MATERIAL OF THE DICTIONARY “PHRASEOLOGISMS  
AND PAREMIAS OF THE CHERNIVTSI REGION”)**

*The interest to the study of phraseological nomens of quantitativity has recently intensified. Today, in spite of the large number of articles and manuals related to the study of phraseological units, different perspectives on this phraseological layer of vocabulary still exist: its origin, development, problems of semantics, structure, status. The relevance of the study results from the constant interest in the lexical-semantic aspect of the study of phraseological nomens in the determination of accurate, inaccurate and approximate quantity.*

*It is an urgent fact that now, as never before, one needs to immerse deep into the study of our origins, our roots, to explore regional features on the example of phraseological units of quantitativity.*

*In recent years, phraseology has become the focus of a large circle of scholars, but, despite numerous works, phraseology needs further study.*

*The study and substantiation of the theoretical foundations of phraseology are related to the names of E. Polivanov, V. Vinogradov, B. Larin, S. Ozhegov, A. Efimov, N. Amosova, M. Shansky, O. Babkina, O. Akmanova, L. Royzenzona, I. Bilodid, P. Goretsky, M. Zhovtobruch, L. Palamarchuk, L. Skrypnyk, A. Koval and others.*

*The article analyzes the phraseological nomens of the exact (concretized), inaccurate (unspecified) and approximate quantitativity in the structure of the lexical-semantic field of quantity in the Ukrainian language. The following lexico-semantic groups are identified in the nuclear-sphere of the lexical-semantic field: 1) lexical units with specific (exact) quantitative semantics; 2) lexical units expressing non-specified (inaccurate) quantity: a) large; b) small; 3) lexical units expressing an approximate quantity.*

*Consequently, the study of phraseological nomens from the semantic quantity in the prenuclear zone on the material of the dictionary “Phraseologisms and paramides of the Chernivetsi region” is of great interest. The largest lexical-semantic group of the exact number are numerals with the component one, which means the similarity among people’s views, attitude to life, position. The periphery is represented by tokens, meaning an approximate amount.*

**Key words:** *nomen, prenucleus zone, lexical-semantic field of quantity.*

**Постановка проблеми.** Незважаючи на ряд наукових досліджень, що свідчать про системний характер вивчення кількісної семантики, спеціальних праць, де розглядають фразеологічні номени квантитативності Чернівеччини немає. Останнім часом посилився інтерес науковців до витоків культури, традицій і звичаїв українського народу, до особливостей ментальності українців, репрезентованих у фразеологізмах з кількісною семантикою. Сьогодні, незважаючи на велику кількість статей, посібників, пов'язаних із вивченням фразеологічних одиниць (ФО), усе ще побутують різні погляди щодо цього фразеологічного шару мови: його походження, розвитку, проблеми семантики, структури, статусу.

**Актуальність дослідження** впливає з постійної зацікавленості лексико-семантичним аспектом вивчення фразеологічних номенів на позначення точної, неточної та приблизної кількості. Актуальною вона є тому, що нині як ніколи, потрібно заглибитися у вивчення наших витоків, наших коренів, дослідити регіональні особливості на прикладі фразеологічних одиниць квантитативності. А ФО є тим благодатним матеріалом, в якому захована народна мудрість, культура народу, його традиції, звичаї, вірування.

Фразеологізми на позначення категорії кількості на матеріалі словника Чернівеччини із семантичного погляду ще не були об'єктом спеціального дослідження. Саме у цьому вбачаємо **новизну** нашої наукової розвідки.

**Аналіз досліджень.** В останні десятиріччя фразеологія стала дуже актуальною дисципліною для вивчення. З'явилася низка праць, у яких висвітлюються питання семантики, стилістики, класифікації та розвитку ФО. За останні роки фразеологія стала об'єктом уваги великого кола науковців, але, незважаючи на численну кількість робіт, фразеологія потребує подальшого вивчення. Фразеологія кожної мови – це своєрідна скриня народного надбання, культури, історії, звичаїв, обрядів. Тому цією наукою цікавляться не тільки мовознавці, а й етнолінгвісти, історики, етнографи.

Засновником вчення про фразеологію як науку є швейцарський мовознавець Шарль Баллі (1865–1947). Учений використав термін та ввів фразеологію до складу стилістики. Як власне мовознавчу дисципліну фразеологію вперше розглядав відомий лінгвіст професор Є. Поліванов, який часто стверджував, що виникає необхідність у створенні особливого розподілу лінгвістики, який би поєднував у собі і характерні риси синтаксису, але й водночас мав на увазі не загальні

типи, а суб'єктивні значення окремих сполучень слів, аналогічно до того, як лексика має справу з індивідуальними (лексичними) значеннями окремих слів. Він вважав, що фразеологія «займе відокремлену та стійку позицію (подібно до фонетики, морфології) в лінгвістичній літературі» (Поливанов, 1928: 71).

Як одну із мовознавчих дисциплін вивчав фразеологію і В. Виноградов. У своїх дослідженнях він охарактеризував власну теорію про фраземи і диференціював їх на семантичні групи. Таке нагромадження упорядкованих фактів є однією з передумов появи фразеології як однієї із галузей мовознавства.

Важливі для розвитку фразеологічного вчення думки спостерігаються у працях М. Ломоносова, Ф. Буслаєва, О. Потебні, І. Срезневського, О. Фортунатова, О. Шахматова та інших відомих дослідників.

Виникненню фразеології як однієї із галузей мовознавства, допомогло, з одного боку, ретельне дослідження синтаксичної сутності сполучень слів (у дослідженнях О. Шахматова, Ф. Фортунатова та інших), з іншого – висвітлення у стилістико-семантичному аспекті стійких комплексів слів (Ш. Баллі, А. Сеше).

Свій внесок у розширення фразеологічної теорії здійснили також вчені В. Виноградов, Б. Ларін, С. Ожегов, О. Бабкін, О. Ахманова, М. Шанський, В. Архангельський, В. Жуков, О. Молотков, Л. Ройзензон, інші науковці. Появою та розвитком фразеологічних студій на Україні завдячуємо Л. Булаховському, П. Горєцькому, Н. Бабич, І. Білодіду, М. Демському, П. Плющу, Л. Скрипник, І. Чередниченку та іншим мовознавцям-сучасникам. Творчу спадщину цих дослідників неможливо переоцінити.

У поглядах мовознавців і до тепер існують розбіжності щодо галузі фразеології, її меж. Саме тому дослідження фразеології загалом, так само і різних аспектів, залежить від висвітлення таких понять, як сутність фразеологізмів, їх найістотніших диференційних ознак. Задум про потребу виокремлення фразеології як окремого, самостійного складового лінгвістики аргументував ще у 20-х роках Є. Поліванов наголошуючи, що наука мусить бути позбавлена випадкових прогалин у послідовній постановці різноманітних проблем (Поливанов, 1928: 61).

За словами Л. Савченко, у фразеології, як і культурі народу, простежується постійна динаміка зі зміною історичної епохи відбувається переосмислення психології та менталітету, свідомості й характеру народу, його традицій та

вірувань, відбувається оновлення в лексичному та фразеологічному мовному фонді. Кожен компонент у структурі ФО окремо чи у взаємозв'язку має свою історію виникнення, етапи становлення й нагромадження певних характеристик (Савченко, 2013: 22).

В. Жайворонок зазначає, що фразеологія – це така сфера мовної діяльності, де, з одного боку, в мовних фактах яскраво відбиваються етнопсихологічні особливості соціуму, а з другого, – чітко простежується вплив мови на формування його менталітету (Жайворонок, 2007: 33).

Досить цікавим є дослідження фразеологічних номенів із кількісною семантикою.

Мовна категорія кількості – це результат складної, інколи суперечливої взаємодії об'єктивного світу й людської свідомості. Найменування кількості є мотиваційною базою для створення нових фразеологічних одиниць. Ми досліджуємо ФО квантитативності, що означають точну, неточну (велику, малу) та приблизну кількість.

Числівники в слов'янських мовах свого часу були предметом наукового вивчення Т. Б. Лукиною, К. Г. Городенською, на матеріалі українськомовного фразеологічного матеріалу роль числівників у складі фразеологізмів висвітлює В. Д. Ужченко, ФО з нумеративним компонентом в українській мові розглядає І. А. Прядко, фразеологізми з числівниками на матеріалі російської фразеології досліджує Ю. М. Луцеева, лексико-семантичні засоби вираження неозначеної кількості на матеріалі англійської та російської мов вивчає А. В. Моренцова та ін.

**Метою статті** є висвітлення особливостей фразеологічних номенів із семантикою квантитативності в приядерній зоні на матеріалі словника «Фразеологізми та паремії Чернівецьчини».

Поставлена мета визначила необхідність вирішення таких завдань: 1) розглянути теоретичні засади виділення лексем на позначення точної, неточної та приблизної кількості; 2) проаналізувати ступінь дослідження поняття «лексико-семантичне поле кількості»; 3) виділити групи лексико-семантичного поля кількості, що репрезентовані у фразеологізмах Чернівецьчини, квантитативні одиниці приядерної зони.

**Виклад основного матеріалу.** Зібраний матеріал дає підстави виокремити у приядерній зоні фразеологічні номени квантитативності, що означають точну, неточну та приблизну кількість.

Якщо ілюстрацію взято з художнього твору буковинського письменника, то у статті подаємо вказівку на автора тексту у квадратних дужках, а якщо фразеологічну одиницю зафіксо-

вано у «Словнику буковинських говірок», то це обов'язково вказують у квадратних дужках після територіального поширення. У прикладах фактичного матеріалу (реченнях) у круглих дужках подається лише номер сторінки.

**І. Лексичні одиниці з конкретизованою кількісною семантикою.**

**Лексико-семантичні групи точної кількості.**

1. Радіти, бути у піднесеному настрої: *...була така радісна, аж спантеличена, ніби хто взяв її на сто коней* (Мат. ЧБМ, 129) (с. 252).

2. Про нерозумного: *Та йому сім до дев'ять не хватас, шо там про него казати* (Карапчів Вижн) (с. 199).

3. Про людей, схожих між собою поглядами, ставленням до життя, становищем: *Та вни одне одного варті, як від одної мамі* (Чортория Кіцм.) (с. 235).

4. Утручатися в чужі справи; утручатися в розмову: *Любиш ти ші своїх п'ять копійок впахати* (Виженка Вижн.) (с. 187).

5. Наговорити дурниці, нісенітниць: *Я його си питала, він наговорив сім мішків арештантів нічо не зрозуміла* (Митків Заст.) (с. 199).

6. Про людину ліниву, невправну в роботі: *Та шо ти говорити, той наш зеть лінивий, ек штири дівці* (Веренчанка Заст.) (с. 268).

7. Про ступені спорідненості: *Ми з Василем хоть і в другім хресті, али ек рідні* (Черешенька Вижн.) (СБГ, 615) (с. 215).

8. Старанно і тяжко працювати: *Щоб земля вродила, мусиш працювати до сегого поту* (Виженка Вижн.) (с. 83).

9. Настійливо повторювати одне і те ж, домагатися свого: *Достав же балакати одної тої самої, переливати в з пустого в порожне* (Коритне Вижн.) (с. 165).

10. Добре навчати кого-небудь, даючи широкі знання; досвідчений, майстерний: *Той Василь дуже добрий майстер – кований на всі чотири копита, двацять років верхи робит* (Коритне Вижн.) (с. 115).

11. Пильно, уважно: *Вибачте, але я хотів би поговорити з Мігаєм у чотири оці* (Мат. Вибр., 167) (с. 216).

12. Мати неприємності; потрапити в епіцентр скандалу; не мати змоги виправдатися: *Ану, не пиде, то такого сорому набереса, що в десятьох водах не обмиєшся* [Вороб. 1911, 13] (с. 147).

13. Активно взятися за роботу: *Взими собі відпочиваємо, а навесну як пустимо воду з трьох лоток, то аж гай буде шуміти* (Виженка Вижн.) (с. 185). (*Лотоки* – канали на водяному млині, греблі тощо, якими тече вода).

14. Сміятися широко відкриваючи рот: *Вона стане коло фіртки і нема, аби їкус роботу найти, а показує всі тридцять два* (Неполоківці Кіцм.) (с. 176).

15. Зникнути в невідомому напрямі: – *Де? – Де, де штири на друках понесли* (Мамаївці Кіцм.) (с. 177). (*На друках нести* – учотирьох нести щось об'ємне на палях, кілках).

16. Нерівно (іти), будучи п'яним; сумніватися; не мати рівноваги:

*Виділа, Іван Паращин пішов з вісіля в три дороги* (Рукотин Хот.) (с. 63).

17. У самотині; ізольовано від життя: – *Залишаюся, отже, сама в отих чотирьох стінах*, – зробила я їй *закад*, побачивши, що неначе з собою боролася.

18. Говорити непевно, плутано: *Она з ним все у чотири пасма говорить* [Вороб. 1911, 38] (с. 64). (*Пасмо* – у ткацтві одиниця виміру (10 чисниць або 30 ниток).

19. Надовго запам'ятати: *Та брат мені кулаків надавав би, що й до других Николів чув би* [Фед. 1960, II, 17] (с. 82).

20. Уникнути когось, не бажати мати справу з ким-небудь: *Слава Богу, що вона обминає мене десятою дорогою*... [Лаз., 39] (с. 164).

21. Уживають, коли проганяють або відпускають кого-небудь будь-куди: *Ідіт собі, Параско, на всі штири сторони, ни приставайти до нас* (Виженка Вижн.) (с. 138).

22. Про дівчину, що має двох хлопців: *Марія хочи їхати на двох конях, а то ни файно подлук хлопців* (Банілів Вижн.) (с. 110).

23. Дуже задоволений, радісний, щасливий: *Хлопець був у семім небі* [Ярош. 1968, 245] (с. 144).

24. Про хорошу господиню: *То газдиня, наварила страв – сім лиш з самої натины* (Брусенки Кіцм.) (с. 199). (*Натина* – бот. лобода біла [СБГ, 323]).

25. Дуже добре знати: *Спитай за це в Никольця: він знає цю роботу, як своїх п'ять пальців* (Киселів Кіцм.) (с. 259).

26. Ніколи: *Тоди благословлю цей слюб, єк зійдутьси дві середи докучи* (Дихтинець Пут.) (с. 243).

27. Про дивака: *Та йому сім до девіть не хватає, шо там про него казати* (Карапчів Вижн.) (с. 199).

28. Про щось непотрібне: *Віддай сусідови ціпа, він нам і так треба, як п'яте колесо до воза* (Банілів Вижн.) (с. 258).

29. Берегти, оберігати пильно, уважно: *Ївга берегла їх дітей], мов двоє очей, годувала, як могла* [Вороб. 1986, 172] (с. 239).

Точна кількість може виражатися не тільки числівниками, а й іменниками з кількісним значенням.

30. Звичай на дев'ятий день після смерті нести до церкви масло, сир, сало, бринзу, цукор, квасолу, горох, коливо, калач: *На дев'ятий день по похороні до церкви несли поминальну дев'ятину* (Лопушна Вижн.) (с. 177).

31. Довго триває: *Як чекали новин з роддому, то ніч, як рік, йшла* (Заставна Заст.) (с. 258). *Ніч довга, як вік: досвітку не дочекається*... [Вороб. 1911, 258] (с. 258).

Отже у фразеологізмах із кількісною семантикою часто подібуються порівняння.

## II. Лексичні одиниці з неконкретизованою кількісною семантикою.

### 1. Лексико-семантичні групи неточної кількості, що означають велику кількість.

32. Багато: *У хаті було втіхи штири міхи* [Казки 1968, 46] (с. 62). *У маршруті ми їхали, як оселедці у бочці* (Черн.) (с. 253).

33. Їсти швидко, багато зі смаком: *Як до роботи, то ни допросиши, а до лижки – то аж за вухами тріщит* (Веренчанка Заст.) (с. 31).

34. Про безмежно щасливу людину: *Єк вродилася йому донька, то мав щастя повні штани* (Вікно Заст.) (с. 231).

35. Багато (набрати): *Набрала в мамі в гостях, як бідний у торбу* (Бобівці Стор.) (с. 233).

36. Дорого (просити, правити): *Та шо ті ваші поросята золоті? Правите за них, єк за рідну маму* (Виженка Вижн.) (с. 242).

37. Ситий. Цілком по саму зав'язку: *Ни накладай міні більше, я вже наїлася, сита по горло* (Виженка Вижн.) (с. 175).

38. Дуже багато: *Калерів у тебе, хвалити Бога, хоч греблю гати* (Митків Заст.) (с. 221).

39. Дуже дорого придбати, багато переплачуючи: *Тоді черновецькі купці не спроваджували б різних підроблених шкірок з-за границі за солені гроші, але набували би в нас саме такі шкіри по дешевій ціні* [МСБ, 334] (с. 96).

40. Досхочу, вволю, без обмеження: *Вилий день наїмоси скоромного кілька душа забagne* (Коритне Вижн.) (с. 200).

41. Наговорити дурниці, нісенітничі: *Молодшого я могла набрати телефон і наговорити йому купу несподівано присмних арештантів* [Мат. ЧПЖ, 202] (с. 199).

42. Час життя; у старості, літнього віку: *Ніхто не скаже, кілько йому зозуля відрахувала років* (Неполоківці Кіцм.) [СБГ, 131] (с. 101).

43. Проміжок часу (дуже довго): *Та ще й того вражого когута сокотітьса, бо той як кого*

дзюбне, то вже тямитиме цілий руський місяць [Фед 1960, II, 219] (с. 195).

2. Лексико-семантичні групи неточної кількості, що означають малу кількість.

44. Нітрохи, зовсім (міра): Ні грама соли в хаті си ни лишило, мусю йти до магазину (Банилів Вижн.) (с. 33).

45. За безцінь, задарма: До корими уже ніхто з порядних газдів не ходив. Та й посесорам житє було немиле, бо люди вже не хотіли їти на лан робити за песю ціну або за порцію горілки і топку соли [Ткач, 105] із [МСБ, с. 259] (с. 95).

46. Дуже, надзвичайно мало (дешево): Кавуни у кінци серпня дешеві, ск борщ (Неполоківці Кіцм.) (с. 234). Та там того заробку, як кіт наплакав (Неполоківці Кіцм.) (с. 245).

47. Невелика відстань: Та то блиско – як раз буюком кинути (Рукшин Хот.) (с. 258).

48. Про намагання зробити комусь прикрість за найменшої можливості: Йден другого в ложці води би втопили (Бабин Кельм.) (с. 62).

49. Неозначена кількість виражена займенником. Репліка-відповідь на розповідь про якусь незначну подію, зі значенням: «щоб не сталося більшої біди»: Бідна головко! Кумо, аби я мала тільки цієї жури! (Митків Заст.) (с. 207).

**III. Лексико-семантичні одиниці з приблизною кількістю.**

50. Не знати, не здогадуватися зовсім: Ну шо ти шос бурмотиши таке нипевне – ни сім, ни вісім (Бабин Кельм.) (с. 161).

51. Не мати справ з кимсь: Вони знають, що Уласій, як кажуть у їхньому селі, не має ні два, ні три ні з ким нічого [Мат. Вибр., 303] (с. 151).

52. Клопоти, неприємності, нещастя, горе: Колись Іван Муха, Андрій Барило, а тепер Семен Височан показали їм, по чому лікоть киселиці [Івас. 1980, 35] (с. 179). (Лікоть, заст. – одиниця довжини, яка не має певного значення, приблизно дорівнює відстані від ліктьового суглоба до кінця витягнутого середнього пальця руки).

**Висновки.** Отже, фразеологізми – це безмежні мовні джерела, що збагачують мовлення, наповнюють його особливою свіжістю, надають йому образного звучання, словесної та синтаксичної вишуканості, довершеності. Важко переоцінити роль фразеології у формуванні і вихованні свідомості та моралі людей, їх тематичної спрямованості та естетичних смаків, бо вона, завдяки своїй вагомості та експресивним особливостям, дає образну оцінку дійсності, поновлює духовну скарбницю кожної людини.

Дослідження фразеологічних номенів із семантичної кількості на матеріалі словника «Фразеологізми та паремії Чернівецьчини» є досить цікавим. Найбільшу лексико-семантичну групу квантитативності становлять номени точної кількості із числівниковим компонентом *один*, що означає схожість між людьми поглядами, ставленням до життя, становищем. Периферію приядерної зони становлять номени неозначеної (неточної) та приблизної кількості.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. К. : Довіра, 2007. 262 с.
2. Поливанов Е. Д. Введение в языкознание для востоковедных вузов. Ленинград, 1928. 161 с.
3. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.
4. Словник фразеологізмів та паремій Чернівецьчини: матеріали до словника фразеологізмів та паремій Чернівецьчини / уклад. Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці, 2017. 352 с.

#### REFERENCES

1. Zhayvoronok V. V. Ukrainska etnolinhvistyka. [Ukrainian ethnolinguistics]. K.: Dovira, 2007. 262 p.
2. Polivanov E. D. Vvedenie v yazykoznanie dlya vostokovednyh vuzov. [Introduction to linguistics for oriental higher educational institutions]. Leningrad, 1928. 161 p.
3. Savchenko L. V. Fenomen etnokodiv dukhovnoi kultury u frazeolohii ukrainskoi movy: etymolohichnyi ta etnolinhvistychnyi aspekty: monohrafiia. [The phenomenon of ethnocods of spiritual culture in the phraseology of the Ukrainian language: etymological and ethnolinguistic aspects: monograph]. Simferopol: Dolia, 2013. 600 p.
4. Slovnyk frazeolohizmiv ta paremii Chernivechchyny: materialy do slovnyka frazeolohizmiv ta paremii Chernivechchyny. [Dictionary of phraseologisms and paremius of the Chernivets Region: materials in the dictionary of phraseologisms and paremius of Chernivetschyna] / G. Kuz, N. Rusnak, M. Skab, L. Tomysiak. Chernivtsi, 2017. 352 p.